

Klió 2010/1.

19. évfolyam

XX. SZÁZAD

VI. Pál, az „elfelejtett pápa”?

„Giovanni Battista Montiniről, a pápáról, aki 1963 júniusában, nem épp váratlanul, XXIII. János utódja lett és befejezte a második vatikáni zsinatot, azt mondják, elfelejtett pápa. Tény, hogy sokszor kritizálták és sokszor félreértették. Bíralták balról és jobbról.” – E sorokkal kezdi: *VI. Pál. Egy pápa bátorsága* (Paolo VI. *L'audacia di un papa*) című könyvét Andrea Tornielli. A neves Vatikán-szakértő („vaticanista”) XXIII. Jánosról (*Papa Giovanni XXIII*, Il Giornale, Milano, 2003) és XII. Piusról (*Pio XII. Eugenio Pacelli. Un uomo sul trono di Pietro*, Mondadori, Milano, 2007) írott életrajzi monográfiáit most olyan „pápa-trilógiává” kerekítette, mely párját ritkítja az egyháztörténeti irodalomban. Általunk e folyóirat hasábjain már ismertetett Pacelli-portréjához képest (lásd recenziónkat a Klió 2008/1. számában) mostani munkája egyszerre jelentett könnyebb és hálátlanabb feladatot. Könnyebbet, mert VI. Pált mégsem kellett olyan súlyos vádaskodásoktól megvédenie, mint az ellenségei által már-már fasiszta-szimpatizánsnak, náci-kollaboránsnak és antiszemitának lepingált XII. Pius. És hálátlanabb, mert Montini Pacellinél kisebb szenvedélyeket, de kisebb érdeklődést is ébreszt, életútja, pályafutása korántsem bővelkedett olyan viharokban, drámákban, izgalmakban. Tornielli új bio-monográfiája annyiban rokon az előzményével, hogy szintén részben apologetikus mű. Igaz, nem abban az értelemben, amilyenben Carlo Cremona atya *Paolo VI* című „hagiográfiája” (Rusconi, Milano, 1994), melynek bevallott célja, hogy hozzájáruljon főhőse szentté avatásához (274. o.). A Tornielli-könyv azt kívánja bebizonyítani, hogy VI. Pál, a közhiedelemmel ellentétben, nem volt „hamleti”, tétovázó, döntésképtelen pápa, akit „elnyom”, árnyékba borít, mintegy „zárójelbe tesz” nagy elődje, a korszakfordító-reformer XXIII. János és gigantikus utódja, a hívek által máris „nagy Karolként” emlegetett II. János Pál (4–5. o.). Tézise szerint az előbbinek méltó örököse lett, az utóbbi munkásságát pedig szintén méltóképpen készítette elő, vagyis a megújult egyház két rendkívüli főpásztora között nem „zárójeles” mellékfigura, hanem inkább összekötő egyéniség volt, maga is történelmi főszereplő.

Az 1897-ben Brescia mellett született Montini kivételes tehetsége, szorgalma és munkabírása mellett antifasizmusának és demokratizmusának is köszönhető, hogy XII. Pius egyik legközvetlenebb munkatársa lehetett: igazi kúriai-politikus pap, egyházi diplomata, aki 1952-ben a vatikáni helyettes államtitkárságig vitte. Két évvel későbbi áthelyezésében – Rómából Milánóba – a legtöbben kegyvesztettséget láttak, a kereszténydemokrata miniszterelnökkel, Alcide De Gasperivel való túlzott rokonszenve és együttműködése miatt, illetve büntetést a baloldal irányában tanúsított toleranciájáért és nyitottságáért. „Promoveatur ut amoveatur” – idézi Tornielli a latin mondást (183. o.), amelyet úgy fordíthatnánk le: előléptették, hogy leléptessék, avagy: feljebb állították, hogy félreállítsák. Pedig „Európa és a világ legnagyobb és legtekintélyesebb egyházmegyéjének” élére (170. o.), a milánói érseki székbe kerülve Montini „papabile” lett, késlekedő bíborosi kinevezése ellenére is igencsak esélyes a pápaságra (192. o.). A progresszív, sőt, „baloldali” híru főpap, „a dolgozók érseke” (192., 203., 239. o.) XXIII. János pápasága alatt a második vatikáni zsinat szellemiségének oly jelentős mértékben volt képviselője és kifejezője (az Örök Városhól „haza”, Milánóba küldött két pásztor levelével is), hogy – Eugène Tisserant francia bíbornok szerint – „a zsinat a (Montinit pápává választó) konklávét is előkészítette” (323. o.).

Montini kétségtelenül „zsinatpárti reformer” volt, ámde felismerte a korszakfordító „aggiornamento” nehézségeit is: „Könnyű elkezdeni egy zsinatot, nehéz befejezni” (281. o.). A „nehéz befejezés” terheiből több jutott neki, mint dicsőségeiből. VI. Pál a kiközösítettségig radikalizálódó Marcel Lefebvre neve által fémjelzett tradicionalisták szemében modernista felforgató, a holland „radikál-reformerekében” konzervatív fekező volt (545–587. o. stb.). „Giacomo Biffi bíboros azt írta: »A kommunizmus volt, kétségtelenül, a huszadik század legsúlyosabb, legtartósabb, legáradásszerűbb történelmi jelensége; és a Zsinat, mely külön dokumentumot készített elő az Egyházról a jelenkori világban, nem beszél róla... A kommunizmus (az emberi gyarlóságok történetében először) az uralma alá vetett népekre az ateizmust kényszerítette rá mint afféle hivatalos filozófiát és paradox államvallást; és a Zsinat, mely külön kitér az ateisták ügyére, nem beszél róla. Miközben zajlott az ökumenikus közeledés, a kommunista börtönökben leírhatatlan szenvedéseket és megaláztatásokat kellett elszenvedniük hitvallásukért püspököknek, presbitereknek, Krisztusban hívő világiaknak; és a Zsinat nem beszél róla. Bezzeg a náciizmus kriminális aberrációiról való állítólagos hallgatást még némely katolikusok, a Zsinaton részt vevők közül is szemére vetették XII. Piusnak!«” (428–429. o.).

Az 1967-es *Populorum progressio* enciklika olyan keményen bírálta az emberek és a népek közti egyenlőtlenségeket és igazságtalanságokat, az anyagiasságot és a piacuralmat, hogy egyes kritikusai „marxista vagy kommunista enciklikának”, de minimum „határozottan szocialistának” találták (457. o.), és még a republikánus politikus és leendő miniszterelnök, a mazziniánus meggyőződésű Giovanni Spadolini is döbbenetesen kérdezte: „De hát mit csinál?... Felfogja ez az áldott pápa, hogy a liberális kapitalizmust, a profitot, a termelési eszközök magántulajdonát illető kritikáit ki fogják használni a kommunisták?” (459. o.). Ellenben az egy esztendővel későbbi *Humanae vitae* a fogamzásgátló szerek határozott elutasításával „a pápa legteljesebb elszigetelődését eredményezte, a nagy kiábrándulást...” (498. o.).

Elismerve, hogy „1968. vízválasztó VI. Pál pápaságában”, Tornielli vitatja azt az „egy időben igen divatos történész-i értelmezést”, mely szerint „Montini uralkodása két részre oszlott: az első, a zsinati nyitány és remények időszeke 1963. júniusi

pápává választásától a *Humanae vitae*-ig, a második, melyet a bezáródás, a pesszimizmus, a második vatikáni zsinattól való visszalépés jellemez, 1968-tól haláláig, egy kerek évtizeden át tartott” (518. o.). Ám az ő hozzáállása sem tekinthető kritikátlan apológiának, például a „realista” vatikáni „Ostpolitik” kérdésében, mely, kivált a Vasfüggöny lebontása után, nálunk, Magyarországon is erőteljes bírálatok célpontja lett (l. pl. Mészáros István: *Mindszenty és az „Ostpolitik”*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2002; Adriányi Gábor: *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2004; József Mackiewicz: *A kereszt árnyékában*, Attraktor Könyvkiadó, Máriabesnyő–Gödöllő, 2009.; vö. Agostino Casaroli: *A türelem vértanúsága. A Szentosz és a kommunista államok [1963–1989]*, Szent István Társulat, Budapest, 2001.). Ami egykor reálpolitikának, az egyedüli járható útnak tűnt, azt később sokan megalkuvásnak, ha nem épp machiavellizmusnak minősítették.

Montini pápának – aki pedig szívesen emlékeztetett rá, hogy apja és ifjúkorában ő maga is újságíró volt – „nem volt jó sajtója”. Tudomásul vette, sőt helyeselte a pápaság világi hatalmának megszüntét (19. o.); II. János Pál világutazásait előlegezve, ellátogatott a Föld minden kontinensére, ő volt az első világzarándok-pápa; 1965-ben az ENSZ New York-i „üvegpalotájában” megrendítő, katarikus beszédet mondott a világbéke érdekében („Soha többé háborút! Soha többé! A béke, a béke vezesse a népek és az egész emberiség sorsát!”, 439. o.); felemelte szavát a háború ellen a Szentföldről Vietnamig – a tömegkommunikációs eszközök mégis inkább mereven válasellenes és abortuszellenes álláspontját hangoztatták és kárhoztatták (569., 595., 613–614. o.), polemikusan állították szembe szomorú és szigorú, törekény és aszketikus alakját („Paolo sesto – Paolo mesto”, 4. o.) a mosolygós-korpulens XXIII. Jánossal, a „jó pápával”, inkább a befeketített XII. Piuszal rokonítva őt (331. o., vö. 319–321. o.). 1978-as eredménytelen közbenjárását a terrorista Vörös Brigádok által elrabolt kereszténydemokrata pártvezető, egykori barátja, Aldo Moro életének megmentése érdekében szinte mindenünnen – a fogoly leveleiben is – értetlenség és elutasítás fogadta. Még ugyanazon esztendőben – az említett tragédia hatásától aligha függetlenül – bekövetkezett halálának híre sem keltett sajtószennációt.

Végző soron VI. Pál – úgyszólván jelképeként a pontifikátusa alatt hallatlanul felerősödött elvilágiasodásnak, laicizálódásnak, vallástalanságnak – mélységes magányban gyakorolta szent hivatását „Semmi és senki sincs közel hozzám – írta még 1963-ban. – Egyedül kell lennem, egyedül kell tennem, magammal kell beszélgetnem, lelkiismeretem belső fórumán kell kialakítanom döntéseimet és gondolataimat... Sőt, erősítenem kell ezt a magányt: nem szabad félnem tőle, nem szabad külső támaszt keresnem, mely felmentene kötelességem alól, hogy enyém legyen mások vezetésének minden felelőssége, akarata, döntése, vállalása, még ha ez követhetetlennek és talán képtelenségnek tűnik is. És szenvednem is egyedül kell.” (6. o., vö. 346. o.)

A magányos, sokat szenvedett, sokszor meg nem értett, „sokfelől bírált”, ma általánosan – és méltánytalanul – alábecsült egyházfő történelmi „felfedezése” felé Andrea Tornielli impozáns műve megtette az egyik első, nagy lépést.

Andrea Tornielli: Paolo VI. L'audacia di un papa (VI. Pál. Egy pápa bátorsága), Mondadori, Milano, 2009, 721 o.

Madarász Imre